

تأثیر ارتقای سطح سیاسی فضایی بر گسترش توریسم: استان اردبیل

زهرا احمدی پور^{1*}، منصور رحمتی²، محمدرضا حافظنیا³

- 1- دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
- 2- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
- 3- استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

دریافت: 87/7/20 پذیرش: 88/12/15

چکیده

با شکل‌گیری احساس هویت مستقل در یک ملت و طی فرایند شکل‌گیری دولت در سرزمینی مشخص، نظام سیاسی (حکومت) شکل می‌گیرد. حکومت به‌منظور حاکمیت بر پهنه قلمروی سرزمینی و افزایش قلمروی مؤثر ملی، ساختار فضایی کشور را به قلمروهای کوچک‌تر تقسیم، و بسته به الگوی حکومتی مدیریت کلان خود را اعمال می‌کند. همواره، ماهیت و کارکرد این تقسیمات سیاسی فضایی مرزها و عملکرد فضای جغرافیایی را با تغییرات اساسی مواجه می‌کند.

در این مقاله، شکل‌گیری استان اردبیل پس از انتزاع از استان آذربایجان شرقی و ایفای نقش‌های جدید در مدیریت سیاسی کشور به‌عنوان قلمروی جدید بررسی می‌شود؛ با این تأکید که با توجه به تشکیل استان اردبیل، توجه به ظرفیت‌های توسعه افزایش یافته و به‌ویژه در بخش گردشگری به افزایش میزان توسعه در استان منجر شده است. این مقاله به این سؤال اصلی پاسخ می‌دهد: «آیا ارتقای سطح اداری استان اردبیل به گسترش توریسم منجر شده است؟» شیوه تحقیق از نوع تحلیلی - استنباطی است. با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و استخراج آمار و اطلاعات بخش‌های مختلف گردشگری طی دو دوره قبل و بعد از ارتقای سطح سیاسی، تأثیر این عامل بر گردشگری مورد مطالعه و مقایسه قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌های موجود در استان با استفاده از نرم‌افزار spss و با به‌کارگیری آمار موجود در جدول‌های مختلف طی آزمون‌های pearson و T سنجش شده

است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین بخش‌های مرتبط با گردشگری از قبیل راه‌های ارتباطی و مواصلاتی، مراکز اقامتگاهی و دیگر عوامل مربوط به توریسم در استان طی سال‌های قبل و بعد از ارتقای سطح سیاسی تفاوت معناداری وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، استان اردبیل، ارتقای سطح سیاسی، شبکه ارتباط جاده‌ای، مراکز اقامتگاهی.

۱- مقدمه

محیط گردشگری به‌عنوان یک فضای جغرافیایی می‌تواند بر فرایند تصمیم‌گیری و وضع قوانین مؤثر باشد. از سوی دیگر، سیاست‌گذاری‌هایی که به‌وسیله حکومت اعمال می‌شود، چشم‌انداز فضای جغرافیایی خاصی را به‌وجود می‌آورد. به بیان دیگر، اعمال سیاست‌های متفاوت، فضای جغرافیایی و در نهایت فضای گردشگری متفاوتی را رگم خواهد زد؛ به همین دلیل اولین نگرش به صنعت گردشگری برخورد سیاسی با آن است. به‌عبارت دیگر، دیدگاه نظام حکومتی در کشور در مورد بخش گردشگری چه معیارهایی را می‌پذیرد و با اولویت قرار دادن برخی سیاست‌ها، اهمیت نقش تصمیم‌های اتخاذ شده به‌وسیله نظام حکومتی را در رشد و توسعه بخش گردشگری نهادینه خواهد کرد. فضای گردشگری به‌صورت فضاهای طبیعی و فرهنگی در قالب سازمان‌دهی سیاسی فضا به‌ویژه در قالب ارتقای سطح سیاسی فضا دارای نقش‌های متعددی است. این نقش‌ها می‌تواند متأثر از مدیریت سیاسی کشور، فرصت‌های توسعه گردشگری را افزایش یا کاهش دهد.

سازمان‌دهی سیاسی فضا در هر کشوری با در نظر گرفتن سابقه تاریخی و فرهنگی، شرایط جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی و متغیرهای دیگر جهت اعمال حاکمیت و نیز عرضه خدمات عمومی ایفاد می‌شود (ودیدی، ۱۳۴۹: ۱۰). همچنین، به‌عنوان یکی از ضروریات اقتصادی و سیاسی جهان امروز خواهد توانست نخست بسیاری از مسائل مربوط به توسعه گردشگری را با تغییر و تحول روبه‌رو کند؛ دوم اینکه اعمال مالکیت که از طریق سازمان‌دهی سیاسی فضا صورت می‌گیرد چنانچه با ویژگی‌های جغرافیایی منطبق و هماهنگ باشد، موجب تحقق توسعه متوازن خواهد شد و در نهایت رضایت ساکنان منطقه را در پی خواهد داشت.

۱-۱- ارتقای سطح سیاسی

هر حکومتی برای اداره قلمرو سرزمینی خود ناگزیر است کشور را به واحدهای اداری کوچک‌تر تقسیم کند تا بتواند در زمینه اعمال حاکمیت و نیز عرضه خدمات عمومی آن را به‌کار گیرد و ایفای نقش کند (امیراحمدیان، ۱۳۸۳: ۱۱). در هر کشوری با در نظر گرفتن پیشینه تاریخی، فرهنگ، شرایط جغرافیایی، اقتصادی، سیاسی و عوامل و متغیرهای دیگر، این تقسیم‌بندی انجام می‌گیرد. واحدهای تقسیماتی درون‌کشوری نیز دارای قلمرو سرزمینی، مردم و ساکنان مشخص و سازمان اداری و سیاسی است؛ با این تفاوت که در قالب فضایی کوچک‌تر عمل می‌کنند و از سوی دیگر به‌عنوان کشوری مستقل عمل نخواهند کرد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱: ۳۷۰).

تقسیمات سیاسی فضا به روش‌های مختلفی مانند انتزاع، الحاق، ادغام و ارتقا در سطوح مختلف ناحیه‌بندی سیاسی فضای کشور دچار تغییر می‌شود. در قالب ارتقای سطح سیاسی واحد سیاسی - اداری پایین‌تر به سطح بالاتر منتقل می‌شود. به‌طور طبیعی، هم‌زمان با ارتقای سطح سیاسی در یک سرزمین، تمام شئون داخلی آن سرزمین نیز با دگرگونی‌هایی همراه خواهد شد. با پدید آمدن ارتقای سطح سیاسی - اداری در هر سرزمین، فضای جغرافیایی که بعد از ارتقای سطح تشکیل خواهد شد، اقدام به افزایش قلمروی سرزمینی خواهد کرد و محدوده قلمروی اداری - سیاسی را از فضای شهرستان به استان افزایش خواهد داد. با ارتقای سطح سیاسی در سطح تبدیل شهرستان به استان، تغییرات مرزی در پهنه داخلی کشور رخ می‌دهد. همچنین، با ارتقای سطوح مختلف اداری دچار تغییراتی خواهد شد؛ به این ترتیب که برخی ادارات جدید در سطوح مختلف سلسله‌مراتب اداری استان تأسیس می‌شود و برخی سطوح اداری نیز با ارتقا به سطوح بالاتر به صورت مؤثرتری نقش‌آفرینی خواهند کرد. اما شاید اصلی‌ترین تغییراتی که در پهنه استان بعد از ارتقای سطح صورت می‌گیرد، افزایش اعتبارات و بودجه است؛ به‌نحوی که اعطای بودجه به‌صورت اعتبارات عمرانی و جاری، مسائل اساسی و بنیادین موجود در پهنه استان را با تحولات شگرفی روبه‌رو خواهد کرد.

۱-۲- توسعه گردشگری

مفهوم توسعه بی نهایت گسترده است. از میان تعریف‌های فراوان توسعه، این تعریف را می‌توان تعریف جامعی تلقی کرد: «راهبردی که تمام دارایی‌ها و منابع طبیعی و انسانی را به‌خوبی برای افزایش ثروت مدیریت می‌کند.» (مدرسی، ۱۳۷۸: ۴۱). در بحث مربوط به توسعه گردشگری، دو عامل برای جامعه گردشگرپذیر دارای اهمیت است: نخست شرایط زندگی مردم بهبود پیدا کند و دوم افزایش ثروت که همراه با تغییر درخواست‌هاست، پدیدار شود (کاظمی، ۱۳۸۵: ۱۲۶). توسعه گردشگری در مکان‌های مختلف زمینه‌های ایجاد اشتغال دائم، فصلی و نیمه‌وقت را برای نیروی انسانی متخصص و نیروی انسانی دارای آموزش پایین تا بالا فراهم می‌کند و از درصد بیکاری می‌کاهد. علاوه بر اشتغال‌های مستقیم در گردشگری، زمینه فعالیت‌های دیگر که در ارتباط با گردشگری است، برای افراد بومی فراهم می‌شود (سلطانی، ۱۳۷۴: ۱۰۹).

فراهم شدن زیرساخت‌های گردشگری برای افزایش حضور کمی و کیفی تعداد گردشگران در یک منطقه به منظور اثرگذاری مثبت بر ابعاد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی، مسائل توسعه بخش گردشگری را خاطر نشان می‌کند. گردشگری مانند هر موضوع یک پدیده، ابعاد مختلفی دارد که به صورت اجزای یک سیستم عمل می‌کند. به همین دلیل، بخش گردشگری نیز عناصر و اجزائی دارد که با ترکیب یکدیگر بحث گردشگری را شکل می‌دهد. رشد و توسعه هر بخش نیازمند شناختن اجزای آن بخش و در نهایت، شناخت کلیت آن است. اجزای تشکیل‌دهنده گردشگری اساس درک برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری را به دنبال خواهد داشت که در ادامه به آن اشاره می‌شود.

همان‌گونه که وجود سرپناه برای هر انسانی از نیازهای اولیه به‌شمار می‌رود، وجود واحدهای اقامتی برای گردشگران نیز ضروری است. از سوی دیگر، به همان نسبت که واحدهای مسکونی انسان‌ها متناسب با سطح درآمد، فرهنگ شرایط محلی و انتظارات افراد متفاوت است، واحدهای اقامتی گردشگران نیز متناسب با شرایط مالی، سطح سواد و انتظارات آن‌ها اشکال و ابعاد مختلفی دارد (سازمان ایرانگردی و جهانگردی، ۱۳۷۶: ۱۸). مراکز اقامتی و مکان‌های پذیرایی عامل مؤثری در توسعه و رونق گردشگری قلمداد می‌شود. دولت‌ها با تخصیص اعتبارات خاص از طریق کمک‌های مالی و معافیت‌های مالیاتی و گمرکی و وضع

قوانین ویژه برای احداث تأسیسات اقامتی و هتل‌ها اقدامات خاصی انجام می‌دهند (الوانی، ۱۳۷۳: ۳۳).

از دیگر امکانات بنیادین که با توسعه گردشگری کارآمد و پایدار ارتباط نزدیکی دارد، تجهیزات حمل‌ونقل و تسهیلات جاده‌ای و یا مسیر دسترسی به مناطق گردشگری پذیر است. توجه به ساخت جاده‌های مناسب با رعایت تمام استانداردهای خاص، موفقیت جریان توسعه توریسم را در منطقه تعیین خواهد کرد (منشی‌زاده، ۱۳۷۶: ۶۳). گردشگران برای رسیدن به مقاصد مورد نظر خود از راه‌ها و ابزارهای مختلفی استفاده می‌کنند که هر یک از آنها ویژگی‌ها و ساختار خاصی دارد. برای مثال، سفرهای هوایی سریع‌تر و ایمن‌تر انجام می‌شود؛ اما معمولاً هزینه‌های بیشتری دارد. درحالی که سفر با اتوبوس و وسایل نقلیه شخصی نسبت به سفرهای هوایی مدت زمان بیشتری طول می‌کشد و ایمنی کمتری دارد؛ اما ارزان‌تر تمام می‌شود (Sinclare, 1997: 78).

بدون شک در حال حاضر با توجه به وجود امکانات مناسب و راحت، استقبال گردشگران از هواپیما به جهت مزیت‌های نسبی، در مقایسه با وسایل دیگر، به مراتب بیشتر است؛ زیرا گردشگران ترجیح می‌دهند در هر مسافرتی از زمان مورد نیاز برای رسیدن به مقصد بکاهند تا زمان بیشتری داشته باشند. استقرار و ایجاد تأسیساتی از قبیل فرودگاه و ترمینال‌های مسافری در ارائه چنین خدماتی بسیار نقش‌آفرین است. به‌طور حتم، برای جذب گردشگران از اقصی نقاط دنیا، وجود فرودگاه ضروری است. حتی زمانی که کشوری با وسعت جغرافیایی گسترده در صدد ایجاد گردشگری در سطح داخلی است، باز هم نیاز به استقرار چنین امکاناتی جهت توسعه گردشگری داخلی لازم به نظر می‌رسد (لومسدن، ۱۳۸۰: ۳۳).

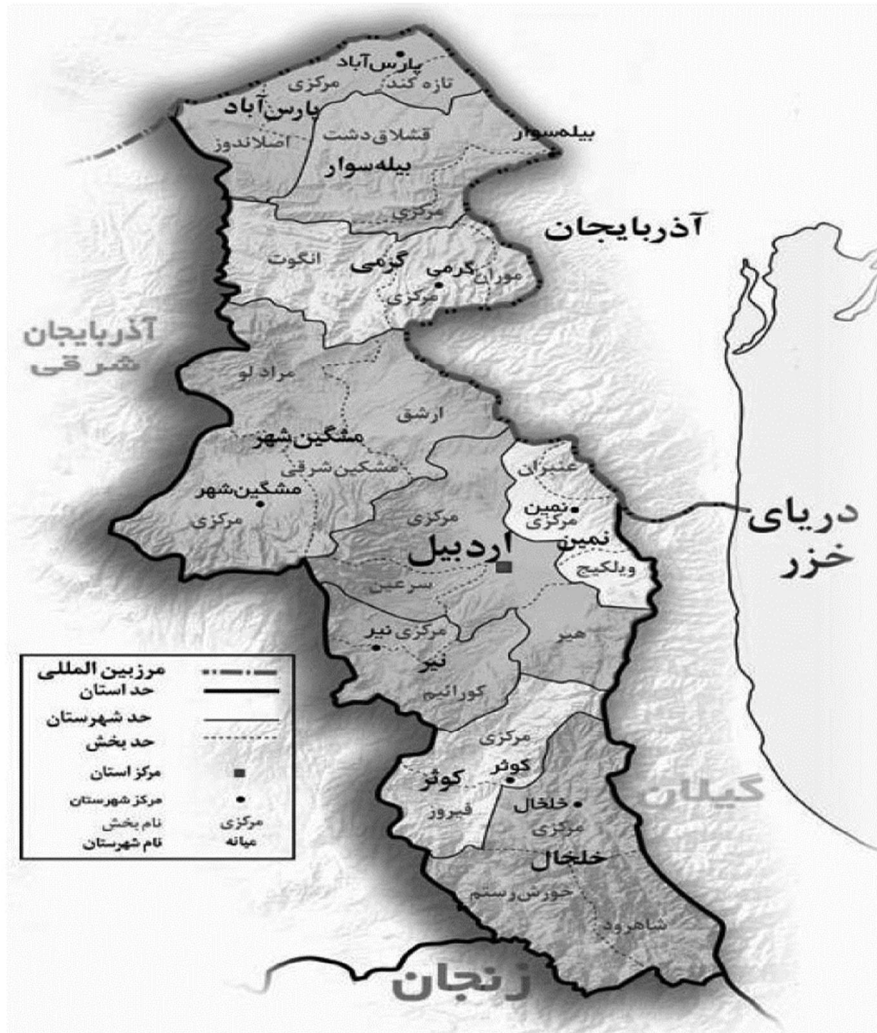
مجموعه تسهیلات و امکانات خدمات گردشگری از دیگر اجزای گردشگری است. در هر کشوری موسیقی، هنرهای نمایشی، شعر، ادبیات، فیلم، تلویزیون، جشن‌ها و نمایشگاه‌های عرضه غذا و گردش‌های محلی، مسابقات ورزشی، موزه‌ها و گالری‌های هنری از سرگرمی‌هایی است که به جهانگردان ارائه می‌شود. مجموعه‌ای از سفرگذاری‌ها و تورگردان‌ها با مجموعه‌ای از تبلیغات، بازاریابی و ارائه اطلاعات، تسهیلات واسطه‌ای مورد نیاز را برای توسعه گردشگران فراهم می‌آورند. گشت‌پردازها با تهیه مجموعه‌هایی از خدمات به فعالیت‌های گردشگری

می‌پردازند (داس ویل، ۱۳۷۹: ۶۸) و منبع اطلاعاتی‌ای که گردشگر در شناخت و درک مقصد سفر به آن‌ها نیاز دارد، از راه کتاب، روزنامه، مجلات تخصصی اینترنت و بوروشورهای تبلیغاتی تهیه می‌کنند و در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد (موحد، ۱۳۸۲: ۱۰۳).

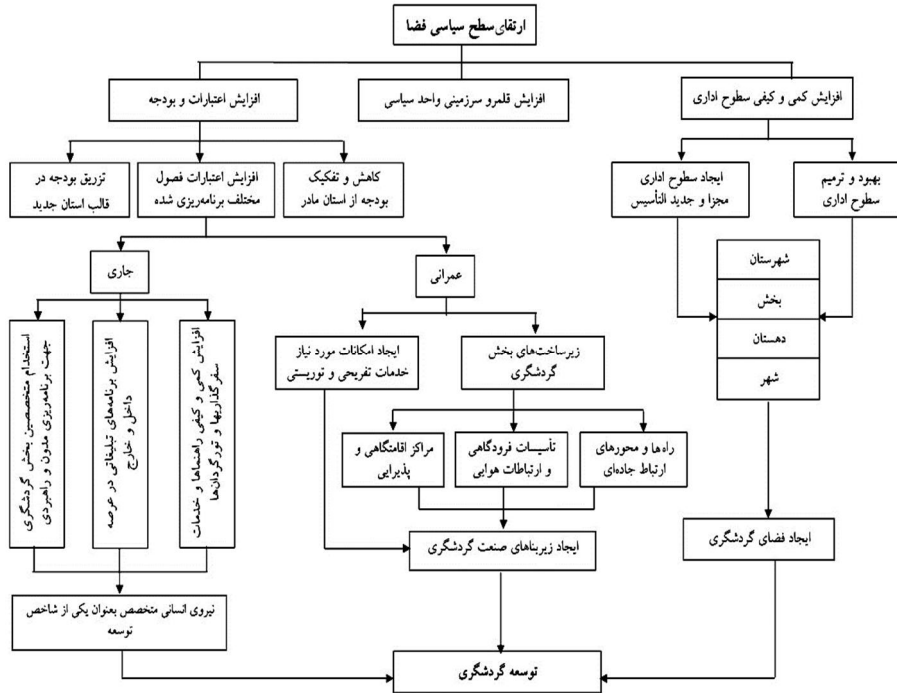
بحث تقسیمات کشوری و مسائل مربوط به آن بسیاری از شئونات و مسائل جامعه را- که به نحوی در شکل‌گیری سازمان فضایی موجود در جامعه نقش دارند- تحت تأثیر قرار می‌دهد. سازمان‌دهی سیاسی- فضایی متناسب با مسائل جغرافیایی و فرهنگی منطقه از مسائلی است که نقش دولت و تصمیم‌های اتخاذشده از سوی برنامه‌ریزان را در ایجاد تحول و تغییر صنعت گردشگری روشن می‌کند. به هر حال، در مورد مسائل مختلف اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی، محیطی و سیاسی نیز تأثیر ناحیه‌بندی جدید اعمال‌شده در مکان جغرافیایی نمود پیدا می‌کند. در این باره می‌توان تأثیر تغییرات سازمان‌دهی فضای سیاسی جدید را در بخش توریسم و گردشگری، به‌عنوان بخشی که از تمام مقوله‌های ذکرشده تأثیر می‌پذیرد، ملاحظه کرد؛ به این ترتیب که ابعاد مختلف زندگی افراد جامعه در رابطه با مسائل گردشگری با نوعی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری همراه است و در آن سو قالب جدید ناحیه‌بندی سیاسی فضا ابعاد مختلف مسائل مرتبط با گردشگری را دچار تحول و تغییراتی می‌کند. همان‌گونه که اقتصاد و سیاست الگوی کاملاً متفاوتی را برای ایجاد فضای گردشگری خلق می‌کنند، در مقابل، یک فضای گردشگری نیز در خلق نوع سیاست‌های اتخاذشده و نوع و سطح اقتصاد جامعه مؤثر خواهد بود.

آن‌چنان که روشن است با ارتقای سطح شهرستان به استان، بهره‌مندی فضای جدید جغرافیایی با تخصیص و افزایش منابع مالی- که به‌صورت منابع جاری و عمرانی به استان تخصیص داده می‌شود- بخش‌های متعدد جهت توسعه تأسیسات و بخش‌های زیربنایی مورد نیاز در بخش گردشگری را ایجاد خواهد کرد. از سوی دیگر، نیروی متخصص و کارآمد به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین شاخص‌های ایجاد توسعه پایدار، جذب و جهت برنامه‌ریزی در بخش‌های مرتبط با مدیریت گردشگری به‌کار گرفته می‌شود. همچنین، با افزایش کمی و کیفی سطوح اداری در لایه‌های مختلف سلسله‌مراتب اداری- سیاسی، زمینه ایجاد فضای گردشگری بیشتر با هدف توسعه گردشگری فراهم خواهد شد (شکل‌های ۱ و ۲).

شکل ۱ محدوده سیاسی استان اردبیل

(سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۸۵: ۱۲)

شکل ۲ مدل رابطه ارتقای سطح سیاسی فضا و توسعه گردشگری

۲- روش تحقیق

نظام سازمان‌دهی سیاسی فضا و تقسیمات کشوری پس از انقلاب اسلامی در ایران - که با پیگیری‌های مستمر مردم اردبیل و شهرهای اقماری آن قبل از انقلاب اسلامی در حال شکل‌گیری بود - ایجاد استان جدیدی را در شرق آذربایجان با تمام ویژگی‌های طبیعی، سیاسی و اجتماعی خاص منطقه و با توجه به شکل‌های مذهبی و آداب و رسوم و فرهنگ مردم، با تأخیر مواجه کرد. از سوی دیگر، ورود کشور به جنگ تحمیلی در ابتدای انقلاب تمام توانایی دولت‌مردان و برنامه‌ریزان کشور را معطوف مبارزه با دشمن کرد. در نتیجه، اجرای برنامه‌های اصلاحی، اقتصادی و فرهنگی که ملت به آن نیاز داشت،

محقق نشد (شهابی، ۱۳۷۷: ۲)؛ از جمله تشکیل استان اردبیل به مرکزیت شهر اردبیل نیز از این مقوله بود که سرانجام با تدوین برنامه پنج‌ساله دوم نظام، تشکیل استان جدیدی در ایران به مرکزیت شهر اردبیل به‌عنوان بیست و پنجمین استان کشور تصویب شد. روش این پژوهش، تحلیلی-استنباطی است. همچنین از نظر موضوع، در صدد شناسایی تأثیر انتزاع اردبیل از استان آذربایجان شرقی و ارتقای سطح سیاسی آن بر دگرگونی‌های صنعت توریسم در استان اردبیل است. برای شناخت اثر این تغییر، در پی پاسخ به این سؤال برآمده‌ایم: «عامل مکانیزم ناحیه‌بندی سیاسی فضا بر بخش‌های متعدد گردشگری در استان اردبیل چه تأثیری داشته است؟» برای پاسخ به این سؤال، باید مقایسه‌ای تطبیقی طی دو دوره قبل و بعد از ارتقای سطح سیاسی استان اردبیل انجام گیرد. با پذیرش عامل تأثیرگذار تقسیمات سیاسی فضایی در بخش گردشگری، فرضیه تحقیق چنین است: «ارتقای سطح سیاسی استان اردبیل باعث رشد و توسعه بخش‌های متعدد گردشگری استان شده است».

برای تشخیص و تبیین تأثیر ارتقای سطح سیاسی بر بخش گردشگری در استان اردبیل، به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم توریستی و اکوتوریستی کشور، پارامترهای متعدد مطرح در گردشگری در قبل و بعد از ارتقای سطح مقایسه شده است. با توجه به شرایط سال‌های قبل از ارتقای سطح سیاسی در اردبیل که در دوره بعد از انقلاب و هم‌زمان با جنگ تحمیلی قرار داشته است، می‌توان شرایط گردشگری را در شرایط بحرانی و رکود پیش‌بینی کرد. اما طی سال‌های پس از انتزاع استان اردبیل از آذربایجان شرقی که با دوره بعد از جنگ تحمیلی همراه بود، شرایط بهتری در کشور برای رشد و توسعه بخش گردشگری فراهم شد. بنابراین، جمع‌آوری آمار و اطلاعات مورد نیاز گردشگری در دو حوزه استانی و کشوری انجام شد تا معناداری تفاوت بخش گردشگری در دو بخش استانی و کشوری مقایسه شود. اطلاعات استخراج‌یافته از راه ترسیم نمودارهای مختلف و با استفاده از نرم‌افزار SPSS و نیز با توجه به مقایسه متغیرهای متعدد بررسی شد. از آزمون T-test برای مقایسه شرایط آماری در دو دوره قبل و بعد از ارتقای استان استفاده

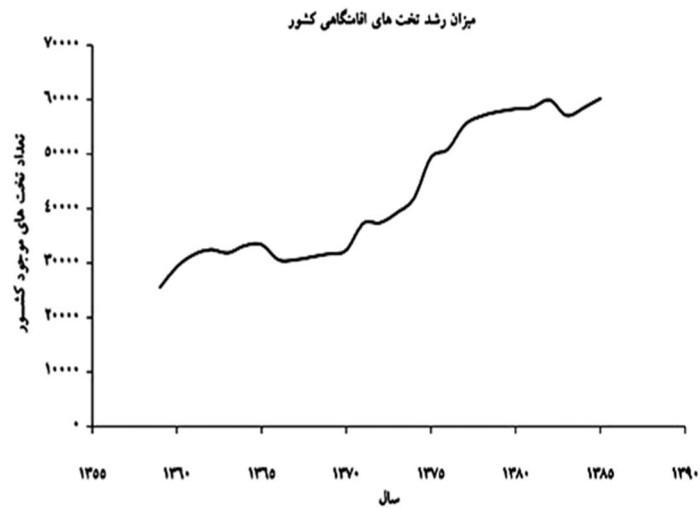
شد و برای مقایسه رشد آمار استانی و کشوری هم اقدام به تعیین ضریب هم‌بستگی pearson شد.

۳- یافته‌های تحقیق

بر اساس پرسش اصلی تحقیق، جدول‌های هریک از بخش‌های گردشگری که آمار مربوط را نشان می‌داد به وسیله نمودارها ترسیم شد و برای هر بخشی که آمار استانی وجود داشت، آمار کل کشور نیز استخراج شد و با توجه به گراف‌های موجود، میزان شیب رشد بخش استانی در برابر رشد شیب کشوری مورد مقایسه قرار گرفت.

۳-۱- ظرفیت‌های اقامتگاهی

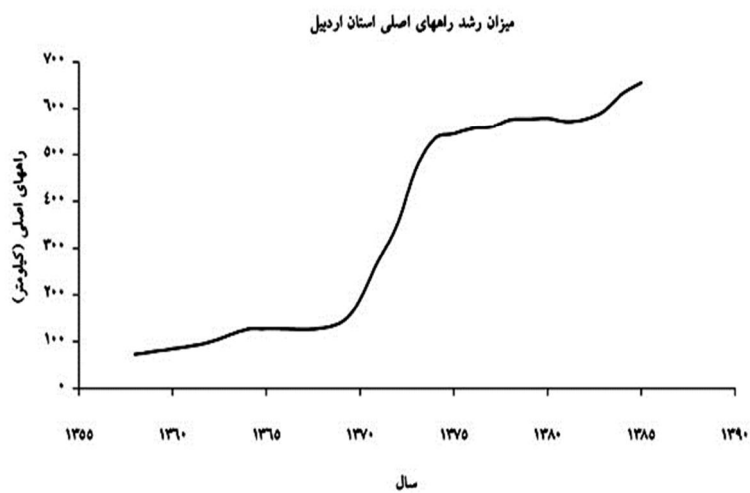
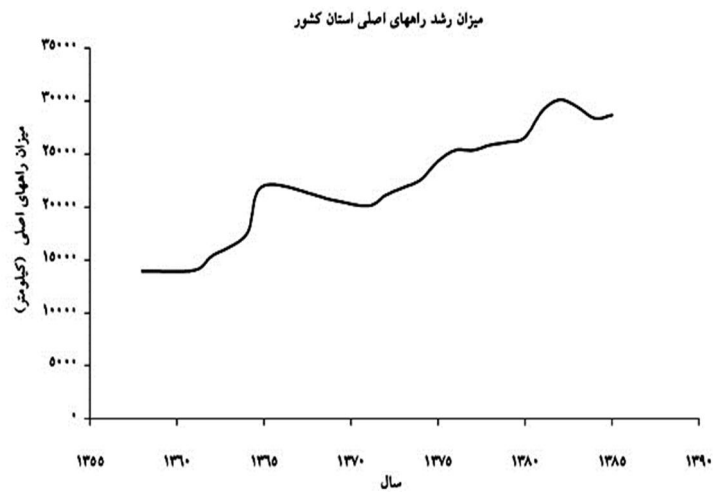
تغییرات تعداد هتل‌ها در استان اردبیل از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۱ از رشد بسیار کندی حکایت دارد؛ به گونه‌ای که بین این سال‌ها، به ۲ واحد هتل با ۵۲ اتاق و ۱۱۳ تخت فقط ۱۹ تخت افزوده شده است. اما سرعت افزایش این مراکز از سال ۱۳۷۲ به بعد با شدت بیشتری ادامه پیدا کرد؛ به طوری که در سال ۱۳۸۰ میزان تخت‌های اقامتگاهی موجود در استان به ۱۴۸۱ تخت افزایش یافت و از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ به ۴۲۳۱ تخت رسید. نکته حائز اهمیت، سهم تأسیسات اقامتگاهی استان اردبیل از کل کشور است؛ از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۲ سهم مراکز اقامتی استان ۰/۳ تا ۰/۴ درصد بوده است که با رشد فزاینده اقامتگاه‌ها از سال ۱۳۷۵ و به ویژه از سال ۱۳۷۸، سهم استان به ۱/۱ درصد رسید. همچنین، در سال ۱۳۸۰ به سهمی معادل ۲/۵ درصد دست یافت و سرانجام، سهم تخت‌های هتل‌های درجه بندی شده استان در سال ۱۳۸۵ به ۷/۰ درصد رسید (شکل ۳).

شکل ۳ نمودار افزایش تخت‌های اقامتگاهی استان اردبیل و کشور طی سال‌های بعد از انقلاب (مدرسی، ۱۳۷۸؛ معاونت تحقیقات آموزش و برنامه‌ریزی)

۳-۲- شبکه ارتباط جاده‌ای

از امکانات زیربنایی که ارتباط تنگاتنگی با گردشگری دارد، حمل و نقل و ارتباطات است. توجه به ایجاد جاده‌های جدید با رعایت تمام استانداردهای خاص در موفقیت جذب گردشگر نقش مهمی دارد. راه‌های استان اردبیل در بعد از انقلاب اسلامی اغلب به صورت راه‌های فرعی درجه دو و شوسه بود و راه اصلی به عنوان راه ارتباطی مناسب برای استفاده گردشگران بسیار محدود بود. در سال ۱۳۵۸ استان اردبیل از ۷۳ کیلومتر راه اصلی برخوردار بود. در سال ۱۳۶۵ این میزان به ۱۲۸ کیلومتر و سال ۱۳۷۱ به ۲۷۵ کیلومتر رسید. اما با استان شدن اردبیل روند رشد راه‌های استان با شتاب بیشتری دنبال شد. همچنین، از سال ۱۳۷۶ اولین بزرگراه به طول ۷/۵ کیلومتر در محور اردبیل-نمین ایجاد شد و در سال‌های بعد در محور حیران-نمین- اردبیل نیز توسعه پیدا کرد. میزان راه‌های اصلی تا سال ۱۳۸۵ به ۶۵۵ کیلومتر رسید. اما در مورد راه‌های اصلی موجود در کشور و استان، روند سهم استان از کشور با گسترش در سال‌های بعد از استان شدن همراه بوده است؛ به نحوی که سهم ۰/۷ درصدی استان از راه‌های اصلی در سال‌های قبل از ارتقای سطح، در سال ۱۳۸۵ به ۲/۶۶ درصد رسیده است (شکل ۴).

شکل ۴ میزان رشد راه‌های اصلی استان اردبیل و کشور طی سال‌های بعد از انقلاب (معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی مرکز آمار و انفورماتیک و کنترل برنامه، اداره راه و ترابری استان اردبیل)

۳-۳- مسافران مسیر هوایی

با توجه به راه‌اندازی سیستم حمل‌ونقل هوایی استان طی سال‌های بعد از ارتقای سطح، تأثیر این عامل آشکار است؛ اما با توجه به سهمی که استان به خود اختصاص داده، بسیار ناچیز است. در سال ۱۳۷۲ میزان مسافران حمل‌شده در استان اردبیل فقط ۰/۱ درصد کل مسافران حمل‌شده در سطح کشور را دارا بود. هرچند با رشد این ارقام طی سال‌های بعد، سهم استان در سال ۱۳۸۵ به ۰/۶۴ درصد رسید که نشان‌دهندهٔ ۶ برابر شدن سهم مسافران بهره‌مند از سیستم حمل‌ونقل هوایی است (شکل ۵).

شکل ۵ رشد مسافران جابه‌جا شده در مسیر فرودگاه اردبیل در برابر آمار کل کشور طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۵

۳-۴- مسافران خارجی و داخلی بازدیدکننده از استان و کشور

بر اساس آمار تعداد جهانگردان خارجی طی برنامه پنج‌ساله دوم توسعه، رشد جهانگردان به جز سال ۱۳۷۶ که به دلیل کاهش مسافران کشور آذربایجان بوده، روندی صعودی داشته است. در طول برنامه دوم توسعه، رشد گردشگران داخلی ۵۴/۱ درصد و رشد گردشگران خارجی ۱۱۳ درصد افزایش را نشان می‌دهد. اما رشد گردشگران خارجی در برنامه سوم توسعه بیش از گردشگران داخلی بوده است؛ به گونه‌ای که میزان رشد گردشگران خارجی ۱۶۶ درصد و رشد گردشگران داخلی ۱۸/۳ بوده است (شکل ۶).

شکل ۶ رشد تعداد گردشگران خارجی وارد شده به اردبیل و کشور در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۵

اما در برنامه چهارم توسعه، گردشگران داخلی با توجه به زمینه و استعداد موجود در این بخش در طی برنامه کوتاه مدت پنج ساله، رشد به مراتب بیشتری نسبت به رشد گردشگران خارجی داشته است. بر اساس آمار منتشر شده در این مورد، تا پایان سال ۱۳۸۸ تعداد گردشگران خارجی با رشد ۱۰/۳ درصد به ۸۵۰۰ نفر و گردشگران داخلی با رشد ۳۹/۵ درصد به ۵/۹۰۰/۰۰۰ نفر می‌رسد (برآوردهای راهبردی گردشگری استان اردبیل در برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه- تکبرگی) که به‌وضوح بیانگر بهره‌مند نبودن استان از گردشگران خارجی است (شکل ۷).

شکل ۷ رشد گردشگران داخلی وارد شده به استان اردبیل طی سال‌های ۱۳۷۳-۱۳۸۶

۴- تجزیه و تحلیل

در این پژوهش، برای تحلیل آماری از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

۱- برای بررسی مراکز اقامتی و تعیین میزان رشد این مراکز در سطح استان طی دو دوره زمانی قبل و بعد از ارتقا و همچنین مقایسه رشد اقامتگاه‌های استان و کشور، دو آزمون به‌شرح زیر انجام شده است:

- آمار اقامتگاه‌های استان طی سال‌های موجود در جدول شماره یک بررسی شده است. آمار دوره قبل و بعد استان طی آزمون T-test تفاوت معنادار بین این دو دوره نشان می‌دهد متغیر تعداد هتل: $t: 2/788, df: 12/002, p: 0/018$ ؛ متغیر تعداد اتاق: $t: -3/217, df: 12, p: 0/007$ و سرانجام متغیر تعداد تخت: $t: -3/544, df: 12/003, p: 0/004$ است.

جدول ۱ مقایسه شرایط اقامتگاه‌های (هتل، تخت و اتاق) استان در دو دوره قبل و بعد از استان شدن

متغیر	دوره	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره T	df	سطح معناداری P- Value
تعداد هتل‌های استان	قبل	۱۱	۲/۰۹	۰/۳۰۲	-۲/۵۵۶	۲۲	۰/۰۱۸
	بعد	۱۳	۳۳/۶۹	۴۰/۸۶۴	-۲/۷۸۸	۱۲/۰۰۲	۰/۰۱۸
تعداد اتاق‌های استان	قبل	۱۱	۵۵/۰۹	۳/۱۱۳	-۲/۹۴۹	۲۲	۰/۰۰۷
	بعد	۱۳	۷۵۹/۹۲	۷۸۹/۸۴۸	-۳/۲۱۷	۱۲	۰/۰۰۷
تعداد تخت‌های استان	قبل	۱۱	۱۲۴/۰۰	۱۳/۲۲۱	-۳/۲۴۹	۲۲	۰/۰۰۴
	بعد	۱۳	۱۴۵۷/۲۳	۱۳۵۶/۳۶۳	-۳/۵۴۴	۱۲/۰۰۳	۰/۰۰۴

- در این آزمون داده‌های مربوط به قبل و بعد ارتقای سطح با آمار کشوری مورد مقایسه و بررسی قرار گرفت تا مشخص شود این آمار در این مدت زمانی با آمار کشور هم‌بستگی داشته یا خیر. برای این منظور، آزمون هم‌بستگی pearson به کار گرفته شد. نتایج به دست آمده در سه سطح (هتل، تخت و اتاق) طی دو دوره مورد مقایسه از همسانی برخوردار است: تعداد هتل‌های مورد مقایسه با $t: 0/753, p: 0/001$ ؛ تعداد اتاق‌ها با $t: 0/731, p: 0/001$ و تعداد تخت‌ها با $t: 0/739, p: 0/001$ تفاوت معنادار این سه سطح را در دو دوره قبل و بعد از استان شدن در مقایسه با کشور نشان می‌دهد (جدول ۲).

جدول ۲ مقایسه همبستگی تعداد تخت و اتاق هتل‌ها در سطح استان و کشور

متغیر	ضریب همبستگی (r)	سطح معناداری P-Value
هتل‌ها	$r = 0.753$	$P = 0.0001$
اتاق‌ها	$r = 0.731$	$P = 0.0001$
تخت‌ها	$r = 0.739$	$P = 0.0001$

۲- برای مقایسه رشد راه‌های اصلی در سطح استان طی دو دوره زمانی قبل و بعد از ارتقا و رشد شبکه‌های ارتباطی استان و کشور طی این دو دوره زمانی در رابطه با تغییرات پدیدآمده در سطح کشور، دو آزمون به شرح زیر انجام شده است:

- آمار راه‌های اصلی استان طی سال‌های مورد مقایسه در دو دوره قبل و بعد استان شدن طی آزمون T-test تفاوت معنادار بین این دو دوره با $p = 0.0001$ ، $t = 11.099$ ، $d = 8.779$ است و این تفاوت به روشنی رشد شبکه‌های ارتباطی استان در دو دوره مورد مقایسه را نشان می‌دهد.

جدول ۳ مقایسه میزان رشد راه‌های اصلی در دو دوره قبل و بعد از استان شدن

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره t	Df	سطح معناداری P Value
میزان راه‌های اصلی استان قبل	۸	۱۶۰/۶۳	۹۸/۷۲۶	-۱۳/۱۴۳	۱۹	۰/۰۰۰۱
میزان راه‌های اصلی استان بعد	۱۳	۵۷۱/۵۴	۴۴/۴۹۱	-۱۱/۰۹۹	۸/۷۷۹	۰/۰۰۰۱

- برای مقایسه رابطه همبستگی بین رشد راه‌های استان در دو دوره قبل و بعد از ارتقای سطح و کشور طی همین مدت، از آزمون همبستگی pearson استفاده شده است. از آنجایی که آزمون فرعی قبلی شرایط رشد راه‌های استان را در دو دوره قبل و بعد از استان شدن نشان می‌داد، لازم بود این رشد در قالب S رشد راه‌های اصلی کشور نیز مقایسه و بررسی شود. آزمون مورد نظر پس از تجزیه و تحلیل آزمون همبستگی pearson در جدول شماره چهار

مشخص است؛ $T: 0/03$ و $p: 0/0001$ نشان‌دهنده هم‌بستگی رشد راه‌های استان و کشور طی این دو دوره است (جدول ۴).

جدول ۴ مقایسه هم‌بستگی بین میزان رشد راه‌های اصلی در سطح استان و کشور

متغیر	ضریب هم‌بستگی (r)	سطح معناداری P- Value
راه‌های اصلی	$r=0/903$	$p=0/0001$

۳- حمل‌ونقل در مسیر هوایی استان با تأسیس این فرودگاه از اوایل سال ۱۳۷۲ شروع شد و هر سال بر تعداد مسافران این مسیر افزوده می‌شود. با توجه به اینکه در سال‌های قبل از ارتقای سطح هیچ نوع رفت‌وآمدی از فرودگاه اردبیل وجود نداشته است، می‌توان هر نوع رشدی در تعداد پرواز و مسافر این خط را جرقه امید در توسعه گردشگری استان دانست؛ اما در مقایسه میزان رشد تعداد مسافران مسیر هوایی در استان و کشور که به وسیله آزمون هم‌بستگی pearson در جدول شماره پنج به دست آمده است، $T: 0/922$ و $p: 0/0001$ نشان‌دهنده هم‌بستگی رشد تعداد مسافران در سطح کشور و استان است. با توجه به نزدیکی ضریب هم‌بستگی به عدد ۱ و سطح معناداری آزمون ($0/0001$) می‌توان چنین نتیجه گرفت که رشد تعداد مسافران هوایی استان در مقایسه با مسافران کشور از رابطه معناداری برخوردار است (جدول ۵).

جدول ۵ آزمون رشد تعداد مسافران در سطح کشور و استان اردبیل

متغیر	ضریب هم‌بستگی (r)	سطح معناداری P- Value
مسافران هوایی	$r=0/922$	$P=0/0001$

۴- در مورد مقایسه شرایط گردشگران خارجی وارد شده به استان و کشور نیز با توجه به آزمون هم‌بستگی جدول شماره شش، ضریب هم‌بستگی ($r = 0/895$) و سطح معناداری آزمون

(۰/۰۰۰۱) هم‌بستگی رشد تعداد گردشگران خارجی واردشده به استان و کشور را نشان می‌دهد. بنابراین، بین تعداد گردشگران خارجی واردشده به استان و گردشگران خارجی واردشده به کشور طی سال‌های پس از ارتقای سطح رابطه معناداری وجود دارد (جدول ۶).

جدول ۶ مقایسه هم‌بستگی میزان رشد گردشگران خارجی در سطح استان اردبیل و کشور

متغیر	ضریب هم‌بستگی (r)	سطح معناداری P- Value
گردشگران خارجی	r=۰/۸۹۵	P=۰/۰۰۰۱

اما روند رشد گردشگر داخلی در استان طی سال‌های اخیر به‌طور تصاعدی با افزایش همراه بوده است؛ به‌طوری‌که تعداد ۱/۶۰۰/۰۰۰ مسافر وارد شده در سال ۱۳۷۴ در سال ۱۳۸۶ به حدود ۵/۰۰۰/۰۰۰ گردشگر رسیده است. با توجه به رشد گردشگر داخلی در سال‌های اخیر در استان اردبیل، می‌توان گفت توانایی‌هایی استان در جذب گردشگران داخلی به‌مراتب بالاتر از جذب گردشگران خارجی است.

۵- نتیجه‌گیری

شرایط استان اردبیل طی سال‌های پیش از ارتقای سطح به دو دلیل: نخست بهره‌مند نبودن از امکانات و اعتبارات استانی - که ناشی از تمرکز بودجه و اعتبارات در مرکز کشور و شهر تبریز به عنوان مرکز شهرستان اردبیل بوده است - و دوم به دلیل جنگ تحمیلی هشت‌ساله، هرگونه سازوکار گردشگری در استان را با مشکل روبه‌رو کرده بود. اما طی سال‌های بعد از ارتقای سطح، با توجه به توانمندی‌های موجود استان و نیز کسب اعتبارات لازم برای احیای این گردشگری، مقدمات رشد این بخش هرچه بیشتر فراهم شد.

با مقایسه و بررسی اقامتگاه‌های استان دریافتیم که به‌دنبال افزایش ورود گردشگران طی سال‌های بعد از استان شدن و افزایش تقاضای گردشگران برای اسکان در این مراکز، جریان تأسیس اقامتگاه‌ها در استان مورد اقبال قرار گرفته و رشد بسیاری داشته است؛ به‌طوری‌که اندک اقامتگاه‌های موجود

در سال‌های قبل از ۱۳۷۲ طی سال‌های بعد از ارتقا، رشد کاملاً محسوسی داشته است. حتی رشد این بخش در سطح کشور نیز به مراتب بیشتر بوده است؛ به طوری که اگر رشد این بخش در سطح کشور را مربوط به شرایط کشور در سال‌های بعد از جنگ تحمیلی بدانیم، تفاوت رشد دو سطح استانی و کشوری را باید برآیند استانی شدن تلقی کنیم.

رشد راه‌های اصلی قابل استفاده و ضروری در بخش گردشگری در استان طی سال‌های بعد از ارتقای سطح به همراه راه‌اندازی فرودگاه اردبیل گویای ارتقای استان است. با مقایسه رشد راه‌های اصلی استان طی سال‌های قبل و بعد از استان شدن با میزان رشد راه‌های اصلی کشور طی همین مدت، رشد فراتر از میانگین رشد کشوری حکایت از تأثیر ارتقای سطح استان در بعد راه‌های اصلی دارد.

در باب حمل و نقل هوایی، طی سال‌های نخست بعد از ارتقای سطح، با تأسیس فرودگاه اردبیل، زمینه برای انتقال مسافران از طریق سفرهای هوایی فراهم شد. سال‌های نخست تعداد پروازهای استان بسیار اندک بود؛ به طوری که متوسط روزانه یک پرواز ورود بسیاری از گردشگران جدید را به استان با مشکل روبه‌رو می‌کرد. اما طی سال‌های اخیر بر تعداد پروازهای این فرودگاه افزوده شد؛ درحالی که مسیر تردد به تهران منحصر بوده است و دیگر شهرهای کشور از رفت و آمد به این منطقه بی‌نصیب هستند.

استان اردبیل به دلیل برخورداری از ظرفیت‌های مستعد در جذب گردشگر، به همراه توانمندی‌های به دست آمده بعد از ارتقای سطح استانی، قادر به حل بسیاری از مشکلات اقتصادی این استان از راه بخش توریسم در سال‌های آینده خواهد بود. توانایی‌های موجود در استان طی سال‌های بعد از ارتقای سطح با افزایش میزان مسافران و گردشگران ورودی به این استان، جریان رشد و پویایی گردشگری در استان را نشان می‌دهد.

رشد گردشگران داخلی در مقایسه با شرایط گردشگران خارجی کاملاً متفاوت است. با توجه به وجود امکانات اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی و تولیدات شبکه‌های صدا و سیما و تبلیغات بعد از ارتقای سطح جهت معرفی جاذبه‌های استان در داخل کشور، به همراه برقراری ارتباط زمینی و هوایی برای مسافرت به این استان، حضور گردشگران داخلی

استان بعد از ارتقای سطح افزایش چشمگیری داشته است؛ در حالی که گردشگران خارجی وارد شده به استان با توجه به نبود تأسیسات و زیرساخت‌های متناسب در حد استانداردهای بین‌المللی رشد بسیار کمتری داشته است.

۶- منابع

- الوانی، م. و شاهرخ دهدشتی، اصول و مبانی جهانگردی، تهران: انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان، ۱۳۷۳.
- امیراحمدیان، ب.، تقسیمات کشوری، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۳.
- حافظ‌نیا، م. ر.، جغرافیای سیاسی ایران، تهران: سمت، ۱۳۸۱.
- داس ویل، ر.، مدیریت مبانی جهانگردی، راهبردها و آثار، ترجمه سیدمحمد اعرابی و داوود ایزدی، تهران: انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۹.
- معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی مرکز آمار و انفورماتیک و کنترل برنامه، اداره راه و ترابری استان اردبیل.
- سازمان ایرانگردی و جهانگردی، راهنمای سیاحتی ایران، تهران، ۱۳۷۶.
- سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان اردبیل، دفتر برنامه‌ریزی و امور فنی معاونت امور سیاحتی و زیارتی.
- سالنامه آماری استان اردبیل، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل، معاونت برنامه‌ریزی و اطلاعات، اردبیل، ۱۳۸۵.
- سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل، اداره کل برنامه‌ریزی و امور فنی، گروه آمار.
- سالنامه آماری کشور، وزارت راه و ترابری، معاونت برنامه‌ریزی و اقتصاد حمل‌ونقل، دفتر آمار حمل و نقل.

- سالنامه آماری استان اردبیل، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل، معاونت برنامه‌ریزی و اطلاعات، اردبیل، سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۵.
- سالنامه آماری استان اردبیل، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، معاونت امور اقتصادی و برنامه‌ریزی، گروه مطالعات امور اقتصادی و برنامه‌ریزی.
- سلطانی م.ع، «اهمیت توسعه توریسم در جهان سوم» در مقالات برگزیده سمینار اصفهان و جاذبه‌های ایرانگردی و جهانگردی، اصفهان: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.
- شهبایی، ه، «استان شدن اردبیل؛ نگاهی به روابط حاشیه مرکز ایران»، مجله گفت‌وگو، ش ۲۰، ۱۳۷۷.
- کاظمی، م، مدیریت گردشگری، تهران: سمت، ۱۳۸۵.
- گزارش روزانه ورود و خروج مسافران هتل‌های درجه‌بندی‌شده، گروه آمار و برنامه‌ریزی سازمان گردشگری و میراث فرهنگی، دفتر برنامه‌ریزی و امور فنی.
- لومسدن، ل، بازاریابی گردشگری، ترجمه محمد گوهریان، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۰.
- مدرسی، منصور، روش تدوین برنامه توسعه استانی، بخش جهانگردی، تهران: معاونت امور اقتصادی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸.
- معاونت تحقیقات آموزش و برنامه‌ریزی، سازمان ایرانگردی و جهانگردی، گروه آمار.
- موحد، ع، بررسی و تحلیل الگوی فضایی توریسم شهری، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، تهران، ۱۳۸۲.
- منشی‌زاده، ر، جهانگردی، تهران: مسعی، ۱۳۷۶.
- ودیعی، ک، مقدمه‌ای بر جغرافیای انسانی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۹.
- Sinclair, M. T. & M. Stabler, *The economics of tourism*, 1997.

ضمایم

جدول ۳-۱ تعداد ظرفیت‌های اقامتگاهی، اتاق و تخت کشور و استان اردبیل طی سال‌های ۱۳۵۹-۱۳۸۵

سهم از کل	استان اردبیل				کل کشور				
	درصد اشغال	تخت	اتاق	تعداد	درصد اشغال	تخت	اتاق	تعداد	سال
-	-	-	-	-	۵۳/۳	۲۵۵۶۲	۶۳۷۰	۱۵۸	۱۳۵۹
-	-	-	-	-	۵۶/۷	۲۹۲۷۹	۱۵۶۲۷	۳۵۷	۱۳۶۰
-	-	-	-	-	۵۰/۲	۳۱۵۰۰	۱۵۷۵۰	۳۸۵	۱۳۶۱
۰/۳	۴۸/۲	۱۱۳	۵۲	۲	۶۳/۴	۳۲۴۳۰	۱۶۰۰۲	۴۰۲	۱۳۶۲
۰/۳	۵۸/۳	۱۱۳	۵۲	۲	۶۳/۷	۳۱۸۳۲	۱۶۹۵۰	۴۱۱	۱۳۶۳
۰/۳	۷۳/۷	۱۱۳	۵۲	۲	۵۹/۳	۳۳۱۸۱	۱۶۱۶۸	۳۹۱	۱۳۶۴
۰/۳	۸۲/۵	۱۱۳	۵۲	۲	۵۹	۳۳۴۰۹	۱۵۲۳۹	۳۸۱	۱۳۶۵
۰/۳	۷۹	۱۲۰	۵۵	۲	۶۱/۴	۳۰۵۹۳	۱۴۹۴۵	۳۳۴	۱۳۶۶
۰/۴	۷۴/۴	۱۲۰	۵۵	۲	۶۹/۱	۳۰۵۷۲	۱۴۹۹۸	۳۲۹	۱۳۶۷
۰/۳	۸۸/۲	۱۲۰	۵۵	۲	۶۸/۷	۳۱۱۶۷	۱۵۵۸۴	۳۴۲	۱۳۶۸
۰/۴	۷۳/۲	۱۳۲	۵۷	۲	۶۹/۵	۳۱۷۱۶	۱۶۴۴۶	۳۶۸	۱۳۶۹
۰/۴	۶۱/۵	۱۳۲	۵۷	۲	۶۴/۲	۳۲۳۵۵	۱۶۷۸۱	۳۷۸	۱۳۷۰
۰/۳	۵۹/۶	۱۳۲	۵۷	۲	۵۳/۴	۳۷۲۴۴	۱۷۹۶۲	۳۹۸	۱۳۷۱
۰/۴	۶۰	۱۵۶	۶۲	۳	۵۲/۶	۳۷۳۶۶	۱۹۸۷۱	۴۲۱	۱۳۷۲
۰/۵	۷۲/۴	۱۹۶	۱۰۲	۴	۵۲	۳۹۲۲۲	۱۹۶۰۸	۴۴۵	۱۳۷۳
۰/۴	۷۵/۲	۱۹۶	۱۰۲	۴	۵۳/۱	۴۱۹۳۵	۲۱۳۱۸	۴۷۲	۱۳۷۴
۰/۵	۶۴/۸	۲۵۶	۱۳۷	۶	۴۶/۳	۴۹۳۸۸	۲۴۲۱۱	۵۲۱	۱۳۷۵
۰/۵	۵۲/۴	۲۵۶	۱۳۷	۶	۴۱/۷	۵۰۸۸۰	۲۴۷۸۶	۵۴۳	۱۳۷۶
۰/۶	۳۷/۳	۳۷۲	۱۸۳	۷	۳۴	۵۵۳۸۲	۲۷۰۳۴	۶۱۳	۱۳۷۷
۱/۱	۳۰/۲	۶۳۰	۳۱۶	۱۰	۴۱	۵۶۹۵۹	۲۷۸۹۲	۶۴۵	۱۳۷۸
۱/۶	۳۶	۹۳۰	۵۲۱	۱۴	۴۳/۱	۵۷۷۸۳	۲۸۵۹۹	۶۹۴	۱۳۷۹
۲/۵	۴۵/۵	۱۴۸۱	۷۶۸	۲۳	۴۰/۶	۵۸۲۷۷	۲۸۶۱۶	۷۱۸	۱۳۸۰
۳/۲	۵۰/۴	۱۹۱۸	۸۱۲	۳۰	۴۴/۲	۵۸۵۷۳	۲۸۸۵۴	۷۳۰	۱۳۸۱
۳/۹	۵۵/۱	۲۳۴۹	۹۲۹	۳۹	۴۹/۱	۵۹۹۴۳	۲۹۵۷۸	۷۴۳	۱۳۸۲
۵/۳	۶۰/۹	۳۰۴۵	۱۲۷۸	۶۵	۵۳/۶	۵۷۰۵۷	۲۹۳۲۱	۷۳۲	۱۳۸۳
۵/۳	۶۴/۴	۳۰۸۴	۱۹۵۶	۹۶	۵۷/۱	۵۸۴۲۸	۲۹۹۶۳	۷۵۳	۱۳۸۴
۷۰	۵۹/۷	۴۲۳۱	۲۶۳۸	۱۳۴	۵۹/۷	۶۰۲۲۷	۳۱۰۴۵	۷۸۲	۱۳۸۵

(گروه آمار و برنامه‌ریزی سازمان گردشگری و میراث فرهنگی؛ اداره کل برنامه‌ریزی و امور فنی سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل)

جدول ۲-۳ میزان راه‌های موجود در کشور و استان اردبیل به تفکیک نوع راه‌ها طی سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۸۳

کل کشور					سهم استان سهم از راه‌های اصلی	استان اردبیل				
مجموع	راه فرعی	راه اصلی	بزرگراه	آزادراه		مجموع	راه فرعی	راه اصلی	بزرگراه	سال
۲۵۹۷۰	۱۰۷۲۳	۱۳۷۵۹	۲۲۴	-	۰/۵۳	۴۱۲	۱۲۲	۷۳	-	۱۳۵۸
۳۷۸۸۶	۲۳۸۴۵	۱۳۲۶۶	۳۶۴	۴۱۱	۰/۶۸	۴۳۶	۱۲۸	۹۱	-	۱۳۶۱
۴۲۵۴۷	۲۷۱۶۹	۱۴۴۵۸	۴۶۳	۴۵۷	۰/۶۸	۴۶۱	۱۴۵	۹۹	-	۱۳۶۲
۵۷۶۴۸	۳۵۹۳۰	۱۶۳۲۱	۶۲۹	۵۰۴	۰/۷۷	۵۲۴	۱۸۵	۱۲۷	-	۱۳۶۴
۶۲۶۴۳	۳۶۳۴۳	۲۰۷۳۸	۸۳۹	۴۵۹	۰/۶۱	۵۳۳	۱۹۵	۱۲۸	-	۱۳۶۵
۵۸۹۷۷	۳۷۰۶۲	۱۹۲۸۸	۸۶۰	۵۰۳	۰/۷۳	۸۸۲	۲۱۷	۱۴۱	-	۱۳۶۹
۷۲۶۵۶	۳۶۵۸۹	۱۸۶۵۱	۱۰۰۲	۴۷۷	۱/۴۵	۱۱۵۲	۲۴۸	۲۷۵	-	۱۳۷۱
۷۱۰۲۸	۳۳۹۶۲	۱۹۴۲۳	۱۲۴۳	۴۶۳	۱/۸	۱۱۹۰	۴۱۸	۳۵۱	-	۱۳۷۲
۷۴۳۴۹	۳۳۴۰۶	۱۹۹۲۳	۱۴۵۴	۴۶۳	۲/۳۶	۱۲۹۸	۴۴۷	۴۷۱	-	۱۳۷۳
۷۶۱۸۷	۳۱۳۸۶	۲۰۵۵۲	۱۵۶۲	۴۶۳	۲/۶	۱۳۱۰	۴۴۰	۵۳۵	-	۱۳۷۴
۷۹۱۸۳	۳۴۹۳۰	۲۱۶۹۸	۲۰۲۴	۶۱۵	۲/۵۱	۱۳۵۵	۴۸۵	۵۴۵	-	۱۳۷۵
۷۹۵۱۵	۳۳۰۲۷	۲۲۴۸۶	۲۱۷۶	۷۱۲	۲/۴۴	۱۳۳۱	۵۲۷	۵۴۹	۷/۵	۱۳۷۶
۷۹۲۴۳	۳۳۳۷۴	۲۲۱۰۲	۲۷۳۸	۸۹۰	۲/۵	۱۳۴۵	۵۳۳	۵۵۳	۷/۵	۱۳۷۷
-	-	-	-	-	۰	۱۳۴۳	۴۹۵	۵۵۶	۲۰	۱۳۷۸
-	-	-	-	-	۰	۱۳۶۸	۴۹۵	۵۵۶	۲۱	۱۳۷۹
۸۰۷۲۰	۳۷۳۶۳	۲۱۵۹۵	۴۲۶۷	۷۱۷	۲/۵۱	۱۴۰۸	۵۲۳	۵۴۳	۳۶	۱۳۸۰
۸۱۳۱۳	۳۵۹۱۷	۲۳۷۳۱	۴۵۹۲	۷۵۱	۲/۸۱	۱۴۲۱	۵۶۱	۵۱۹	۵۳	۱۳۸۱
۸۰۷۱۱	۳۵۵۴۵	۲۴۰۱۸	۵۲۲۶	۸۷۸	۲/۱۶	۱۴۲۶	۵۷۰	۵۱۹	۵۸	۱۳۸۲
-	-	-	-	-	-	۱۴۴۵	۵۷۶	۵۲۹	۶۵	۱۳۸۳
۷۸۷۱۱	۳۷۳۶۸	۲۱۹۹۶	۵۱۶۱	۱۲۳۲	۲/۵۷	۱۴۶۲	۵۶۳	۵۶۶	۶۶	۱۳۸۴
۸۳۲۴۰	۳۸۰۰۵	۲۱۷۸۸	۵۴۶۸	۱۴۲۹	۲/۶۶	۱۴۸۰	۵۶۶	۵۸۰	۷۵	۱۳۸۵

(معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی اداره راه و ترابری استان اردبیل؛ معاونت برنامه‌ریزی و اقتصاد وزارت راه و ترابری)

جدول ۳-۳ تعداد پرواز و میزان مسافران حمل شده در مسیر هوایی از فرودگاه اردبیل در مقایسه با کل کشور در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۵

سهم استان از کشور	کل کشور		استان اردبیل			
	مسافر خروجی	مسافر ورودی	مسافر خروجی	مسافر ورودی	تعداد پرواز	سال
۰/۱	۷۴۴۳۰۰۰	۷۴۶۸۰۰۰	۷۶۶۸	۷۴۳۲	۱۰۸	۱۳۷۲
۰/۱۲	۸۵۲۱۰۰۰	۸۵۴۷۰۰۰	۱۱۰۲۱	۱۱۰۲۱	۱۲۴	۱۳۷۳
۰/۴۵	۹۲۶۳۰۰۰	۹۲۰۰۰۰۰	۴۲۹۶۰	۴۱۳۱۰	۴۷۳	۱۳۷۴
۰/۴	۹۳۰۶۰۰۰	۹۲۵۰۰۰۰	۳۷۷۲۲	۳۷۶۵۳	۳۴۶	۱۳۷۵
۰/۳۵	۱۰۴۵۳۰۰۰	۱۰۳۳۸۰۰۰	۳۷۷۳۶	۳۶۹۷۹	۴۰۶	۱۳۷۶
۰/۳۸	۹۲۱۰۰۰۰	۹۱۸۰۰۰۰	۳۶۶۲۸	۳۴۷۴۵	۴۰۰	۱۳۷۷
۰/۴	۹۵۷۴۰۰۰	۹۵۹۹۰۰۰	۳۹۳۷۴	۳۹۰۱۷	۴۷۲	۱۳۷۸
۰/۵	۹۴۵۸۰۰۰	۹۴۲۷۰۰۰	۴۷۱۲۱	۴۸۱۳۹	۵۲۷	۱۳۷۹
۰/۴۴	۱۰۱۰۱۰۰۰	۱۰۰۳۹۰۰۰	۴۴۰۷۹	۴۴۵۳۷	۵۴۳	۱۳۸۰
۰/۵	۱۰۱۵۹۰۰۰	۱۰۱۱۶۰۰۰	۵۰۸۴۵	۵۱۸۴۳	۶۲۱	۱۳۸۱
۰/۴۴	۱۱۱۱۰۰۰۰	۱۱۱۱۱۰۰۰	۵۰۱۲۴	۴۹۲۷۹	۵۴۴	۱۳۸۲
۰/۵۱	۱۱۷۶۱۰۰۰	۱۱۷۵۸۰۰۰	۶۱۳۱۵	۶۰۵۲۱	۶۵۴	۱۳۸۳
۰/۶۵	۱۳۰۹۱۰۰۰	۱۳۰۳۱۰۰۰	۸۶۹۴۷	۸۳۷۳۶	۸۴۴	۱۳۸۴
۰/۶۴	۱۵۲۸۶۰۰۰	۱۵۲۴۵۰۰۰	۸۶۹۴۷	۸۳۷۳۶	۹۷۲	۱۳۸۵

(سالنامه آماری استان اردبیل سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۵؛ سالنامه آماری کل کشور طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۵)

جدول ۳-۴ تعداد گردشگران خارجی و داخلی وارد شده به استان اردبیل و سهم استان از گردشگران خارجی (۸۶-۱۳۷۳)

سال	گردشگران داخلی (مقیم - گذری)	میزان رشد به نسبت سال قبل	گردشگران خارجی	سهم استان از گردشگران خارجی
۱۳۷۳	-	-	۵۴۲	۰/۱۵
۱۳۷۴	۱۶۰۰۰۰۰	-	۶۴۳	۰/۱۳
۱۳۷۵	۱۷۰۰۰۰۰	۶/۲۵	۶۷۵	۰/۱۱
۱۳۷۶	۱۷۰۰۰۰۰	۰	۳۱۹	۰/۰۴
۱۳۷۷	۲۱۲۱۰۰۰	۲۴/۷۶	۱۰۸۰	۰/۱
۱۳۷۸	۲۴۶۷۰۰۰	۱۶/۳۱	۱۳۷۰	۰/۱
۱۳۷۹	۳۰۵۹۰۰۰	۲۴	۲۴۳۰	۰/۱۸
۱۳۸۰	۳۲۰۰۰۰۰	۴/۶	۵۶۳۰	۰/۴
۱۳۸۱	۳۳۶۰۰۰۰	۵	۵۸۰۰	۰/۳۶
۱۳۸۲	۳۵۰۰۰۰۰	۴/۱	۶۰۳۵	۰/۴
۱۳۸۳	۳۶۲۰۰۰۰	۳/۴	۶۴۶۰	۰/۳۸
۱۳۸۴	۴۲۰۰۰۰۰	۱۶	۷۷۰۰	۰/۴
۱۳۸۵	۴۶۰۰۰۰۰	۹/۵	۷۴۰۰	۰/۳۲
۱۳۸۶	۴۷۵۰۰۰۰	۳/۲	۷۸۰۰	-

(معاونت تحقیقات آموزش و برنامه‌ریزی سازمان ایرانگردی و جهانگردی؛ دفتر برنامه‌ریزی و امور فنی معاونت امور سیاحتی و زیارتی سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان اردبیل)